

Konsumtion i stort och smått

*Konsumtionen av varor och tjänster spelar en avgörande roll för människors välfärd. Årets ekonomipristagare, **Angus Deaton**, har genom sin forskning fördjupat våra kunskaper om olika aspekter av konsumtion. Hans forskning berör frågor av central betydelse för människors välfärd, inte minst i fattiga länder. Den har haft stort inflytande såväl på praktisk politik som inom vetenskapssamhället. Genom att betona länkarna mellan enskilda individers beteende på mikronivå och viktiga utfall på makronivå har Deaton bidragit till att stöpa om modern mikroekonomi, makroekonomi och utvecklingsekonomi.*



Deaton får årets ekonomipris för tre relaterade insatser: det system för att skatta efterfrågan på olika varor som han och John Muellbauer utvecklade runt 1980, de studier av sambandet mellan konsumtion och inkomst som han gjorde runt 1990, samt de arbeten som han gjort under senare decennier för att mäta levnadsvillkor och fattigdom i utvecklingsländer med hjälp av hushållsundersökningar.

Efterfrågesystem och mikroekonomi

Ett efterfrågesystem är en uppsättning ekvationer som visar hur mycket konsumenterna efterfrågar av olika varor och tjänster. En ekvation kan visa efterfrågan på kläder, en annan efterfrågan på livsmedel, etc. – varje ekvation visar hur efterfrågan på respektive vara varierar med alla varors priser, konsumenternas inkomster och demografiska faktorer. Ett sådant system är användbart i samband med många ekonomisk-politiska beslut. Om regeringen till exempel vill höja momsen på livsmedel, eller sänka inkomstskatten för en viss grupp, visar ett tillförlitligt efterfrågesystem hur en sådan reform påverkar konsumtionen av olika varor, och vilka grupper i samhället som vinner respektive förlorar på reformen.

När forskaren konfronterar ett efterfrågesystem med data bör det uppfylla en rad krav för att vara användbart och pålitligt. Det ska naturligtvis ge god överensstämmelse med verkligheten. För att man ska kunna beräkna meningsfulla välfärdseffekter bör systemet också vara förenligt med teorin för rationella konsumenter. Under 1960- och 1970-talen hade ett antal ekonomer testat existerande efterfrågesystem

och funnit att de inte gav särskilt goda förutsägelser av hur efterfrågan varierade med priser och inkomster, och att de inte heller såg ut att vara förenliga med förutsättningen om rationella konsumenter. Vad gäller det senare kunde förstås förklaringen vara att konsumenterna inte är fullt rationella. Men Deaton visade att de existerande systemen var snävare konstruerade än man tidigare varit medveten om. De tvingade in konsumenternas beteende i en tvångströja av alltför restriktiva antaganden för att på ett realistiskt sätt spegla faktiskt konsumentbeteende.

Utmaningen var att bygga ett system som var tillräckligt generellt för att ge en tillförlitlig bild av efterfrågemönstren i samhället, samtidigt som det var enkelt att statistiskt skatta och använda. Svaret blev Deatons och Muellbauers Nästan Ideala Efterfrågesystem (Almost Ideal Demand System) från 1980. Inte heller detta system gav entydiga svar på frågorna kring konsumtion. Men just genom att systemet var så flexibelt och därmed öppet för utbyggnader och modifieringar, gav det en kraftig stimulans av forskningen om konsumentbeteende.

Efter 35 år är Deatons och Muellbauers efterfrågesystem – jämte dess utvidgningar av andra forskare – fortfarande standardverktyg för att studera effekterna av ekonomisk politik, för att konstruera olika prisindex, och för att jämföra levnadsstandard mellan länder och tidsperioder. Det har haft stort genomslag såväl i akademiska kretsar som i utvärdering av praktisk politik.

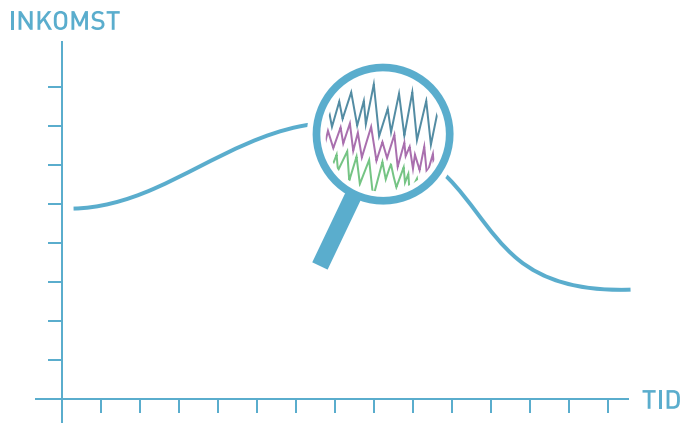
Konsumtion, inkomst och makroekonomi

Det Nästan Ideala Efterfrågesystemet beskriver hur olika hushåll fördelar sin konsumtion mellan olika varor under en viss tidsperiod, givet deras totala konsumtionsutgifter under perioden. Men de totala utgifterna är ju inte givna, utan bestäms av hushållen själva när de planerar sin konsumtion från år till år. Hur stor del av sin inkomst konsumerar då hushållen under olika tidsperioder? Detta är en viktig fråga inom makroekonomin – den andra sidan av total konsumtion är ju totalt sparande, och sparandets utveckling över tiden i ett land är viktig för dess kapitalbildning och konjunkturmönster.

På 1950-talet utvecklades ett par välkända teorier för hur konsumtionen och därmed sparandet beror på inkomstens utveckling: Milton Friedmans *permanent inkomsthypotes* och Franco Modiglianis snarlika *livscykelhypotes*. Grundidén i dessa teorier är att individen strävar efter att jämna ut sin konsumtion över tiden. Hon sparar därför om hon förväntar sig lägre inkomster i framtiden och lånar i motsatt situation. Dessa två teorier, i den formulering de fick under 1970-talet, kom att spela en stor roll i makroekonomisk forskning. I flera artiklar från åren kring 1990 testade Angus Deaton – med olika medförfattare – en rad förutsägelser som han härlett ur den permanenta inkomsthypotesen. Dessa test skulle i grunden komma att ändra synen på kopplingen mellan teori och data.

Vid denna tid utgick nästan all makroekonomisk forskning från en ”representativ konsument” vars konsumtion samvarierade med samhällets totala eller genomsnittliga inkomst. Med detta förenklade antagande kunde Deaton demonstrera att teorin förutsäger att konsumtionen måste variera mer än inkomsten. En oväntad inkomstökning för hela ekonomin tenderar nämligen att följas av ytterligare inkomstökningar under kommande år. Då borde en rationell representativ konsument ta ut en del av dessa förväntade inkomstökningar i förväg, så att konsumtionen faktiskt ökar mer än inkomsten samma år. Eftersom detta går tvärt emot mönstren i aggregerade data, där konsumtionen varierar mindre än inkomsten, såg teorin ut att vara felaktig. Denna synbarliga felaktighet kom att kallas för Deatonparadoxen.

Deaton visade att nyckeln till en möjlig lösning av denna paradox, och en bättre förståelse av makroekonomiska data i allmänhet, är att studera inkomst och konsumtion för enskilda individer. För att förstå individens konsumtion måste man relatera den till hennes egen inkomst. Detta är särskilt viktigt



eftersom individuella inkomstvariationer tenderar att ta ut varandra och därmed inte syns i den genomsnittliga inkomstutvecklingen. Genom att undersöka hur individernas konsumtion varierar med deras individuella inkomst och först därefter summera konsumtionen stämmer teorin bättre överens med verkligheten, särskilt om man också tar hänsyn till att det finns gränser för hur mycket av sin konsumtion individer kan lånefinansiera.

När man väl tar steget till att studera individuella data visade Deaton också att standardteorin har ytterligare förutsägelser som andra inte tänkt på. Till exempel borde spridningen i konsumtion över alla individer i en generation öka allteftersom individerna blir äldre, en förutsägelse som också visat sig stämma i verkligheten. Hur mycket spridningen ökar kan användas för att mäta individernas möjligheter att på olika sätt försäkra sig mot kraftiga förändringar i den egna inkomsten.

Insikterna från Deatons arbeten om konsumtion och inkomst har på ett bestående sätt påverkat modern makroekonomisk forskning. Tidigare forskare i makroekonomi, från Keynes och framåt, hade enbart använt sig av aggregerade data. Även om syftet är att förstå samband på makronivå utgår dagens forskare i stället oftast från beteende på individnivå för att sedan, med stor varsamhet, lägga ihop individuella beteenden till totalsiffror för hela ekonomin.

Hushållsdata och utvecklingsekonomi

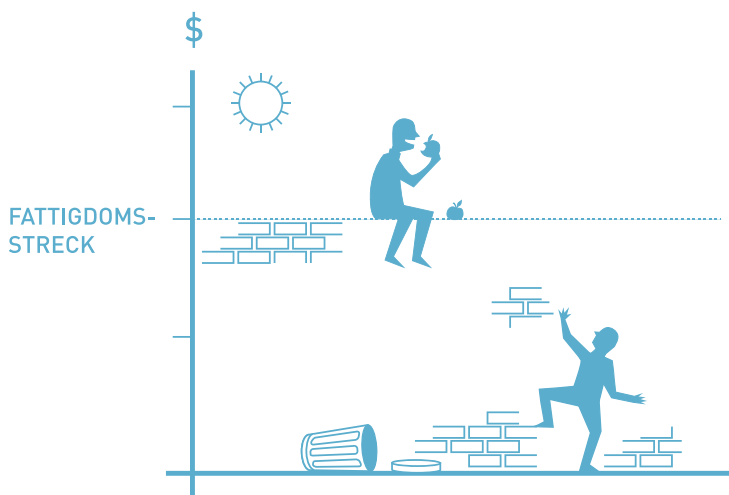
Under de senaste decennierna har Angus Deaton bedrivit en omfattande forskning om konsumtion och fattigdom i utvecklingsländer. Han har här utnyttjat sina insikter om efterfrågesystem och om individernas konsumtion över tiden. Han har betonat vikten av att bygga upp omfattande databaser över hushållens konsumtion av olika varor, då konsumtionsdata ofta är mer tillförlitliga och användbara än inkomstdata i utvecklingsländer. Deaton har också visat hur denna typ av data kan användas för att mäta och förstå graden av fattigdom.

Att mäta individuell konsumtion är dock problematiskt. En fråga är vilken typ av konsumtionsdata man bör använda. Paneldata – det vill säga data för ett oförändrat urval av hushåll år efter år – är visserligen i princip att föredra för att studera konsumtionsmönster, men de lider ofta av allvarliga brister som systematiskt bortfall av hushåll. Deaton visade att en upprepad insamling av tvärsnittsdata – där man följer årskullar snarare än individer över tiden – inte bara är enklare och billigare än insamling av paneldata, men också kan vara att föredra.

Ett annat problem är hur man bör ta hänsyn till skillnader i varukvalitet och priser när man mäter graden av fattigdom med konsumtionsdata och varken pris- eller kvalitetsdata är tillgängliga, något som oftast är fallet. I forskning som haft stort genomslag inom fattigdomsmätning i utvecklingsländer visar Deaton hur man kan utnyttja variation i enhetsvärden – det vill säga utgiften för en vara delat med kvantiteten av varan – för att beräkna lokala marknadspriser när information om dessa saknas.

Ytterligare ett problem när man mäter fattigdom är att individen är den naturliga enheten för fattigdomsberäkningar, samtidigt som underliggande konsumtionsdata samlas in på hushållsnivå. Det enklaste och

vanligaste sättet är då att beräkna total hushållskonsumtion per capita, vilket förutsätter att levnadskostnaden för ett barn är densamma som för en vuxen. Enligt Deatons skattningar är ett mer realistiskt mått på levnadskostnaden för ett barn 30-40 procent av den för en vuxen. Per capita-baserade mått kommer därmed att överskatta graden av fattigdom i barnfamiljer.



Deaton har även gjort viktiga bidrag om hur man på bästa sätt kan jämföra välfärd och fattigdom över tiden och mellan länder. Han har pekat på många fallgropar vid sådana jämförelser. Till exempel har han visat och förklarat hur det kommer sig att mått på antalet fattiga kan peka åt ett håll när man använder data från nationalräkenskaperna, och åt ett annat när man använder data från hushållsundersökningar. Han

har också klargjort att revisioner i beräkningen av det fattigdomsstreck som definierar en fattig familj ligger bakom den ökning av nära en halv miljard fattiga som syns i de senaste officiella siffrorna.

På 1980-talet var forskningen om ekonomisk utveckling till stor del teoretisk, och i den mån den var empirisk byggde den på aggregerade data ur nationalräkenskaper. Idag har detta förhållande ändrats. Utvecklingsekonomi är ett blomstrande empiriskt forskningsområde som bygger på avancerad analys av detaljerade data för enskilda hushåll. Deatons forskning har varit en viktig drivkraft i denna omvandling. Två exempel – som bägge bygger på solid analys av hushållsdata för konsumtion – illustrerar hans inflytande.

Ekonomer har länge laborerat med idén att ett land kan fastna i en fattigdomsfälla. Låg inkomst kan ge ett så lågt kaloriintag att människor inte orkar arbeta med full kraft – därför förblir deras inkomst låg, så också kaloriintaget. Frågan om fattigdomsfällor är viktig för att utforma internationellt bistånd till de fattigaste länderna. Om biståndet går ut på att stimulera ekonomisk tillväxt, men ökande inkomster inte leder till nämnvärt ökat kaloriintag, finns argument för att omorientera biståndet mot direkt livsmedelshjälp. Deatons forskning om sambandet mellan inkomst och kaloriintag hjälper oss särskilja de möjliga mekanismerna: högre inkomst ökar verkligen konsumtionen av kalorier. Däremot bekräftar data inte hypotesen att undernäring kan förklara graden av fattigdom. Med andra ord är undernäring i stor utsträckning ett resultat av låga inkomster, inte vice versa.

Ett annat exempel där Deaton gjort en pionjärsats gäller könsdiskriminering inom familjen. Det finns starka belägg för att döttrar missgynnas i förhållande till söner i många utvecklingsländer – fenomenet ”saknade kvinnor” är förmodligen det tydligaste exemplet – men de exakta mekanismerna är oklara. En möjlig mekanism är att flickor systematiskt ges mindre resurser än pojkar. Att testa denna hypotes är dock svårt. Även om det vore möjligt att ha forskare som lever tillsammans med många olika familjer dygnet runt för att iaktta deras konsumtionsval, kan hushållen ändra sina beteenden när de är under observation. För att komma runt detta mätproblem föreslog Deaton ett finurligt sätt att använda hushållsdata för att indirekt uppskatta om döttrar får mindre resurser än söner. Han undersökte nämligen om konsumtionen av vuxenvaror (som vuxenkläder, tobak och alkohol) minskar när hushållet får en tillökning, och om minskningen är större när barnet är en pojke snarare än en flicka. Deaton studerade hushållsenkäter för flera utvecklingsländer och fann inga systematiska skillnader under normala

omständigheter. Senare arbeten har dock visat tecken på tydlig könsdiskriminering i fördelningen av hushållets resurser när hushållen drabbas av svåra tider.

Breda insatser och brobyggande

Angus Deatons forskning spänner över ett mycket brett forskningsfält – den berör många olika aspekter av konsumtion. Den visar också en imponerande bredd i inriktning och angreppssätt: grundläggande teori, statistiska metoder för att testa olika teorier, en djup kunskap om kvalitén hos existerande data, och ett omfattande arbete med att ta fram nya data där sådana inte finns. En gemensam nämnare i hans forskning är strävan att bygga en bro mellan teori och data. En annan är att bygga en bro mellan beteende på individnivå och aggregerade ekonomiska utfall. Angus Deatons forskargärning har lämnat bestående och tydliga avtryck i såväl praktisk ekonomisk politik som i modern nationalekonomisk forskning.

LÄNKAR OCH LÄSTIPS

Mer information om årets priser, bland annat en vetenskaplig bakgrundsartikel på engelska, finns på Kungl. Vetenskapsakademiens webbplats, <http://kva.se>, och <http://nobelprize.org>. Där och på <http://kvatv.se> kan man också titta på presskonferenser, Nobelföreläsningar och annat videomaterial. Mer information om utställningar och aktiviteter kring Nobelpriset och Ekonomipriset finns på www.nobelmuseum.se.

Självbiografisk artikel

Deaton, A. (2011) *Puzzles and Paradoxes: A Life in Applied Economics*.

https://www.princeton.edu/~deaton/downloads/deaton_puzzles_and_paradoxes_v1_5_11_17_11.pdf

Föreläsningar (video)

Deaton, A. (2014-12-09) *A Menagerie of Lines: How to Decide Who is Poor?* London School of Economics and Political Sciences, Storbritannien.

<https://www.youtube.com/watch?v=rb0iGi8K3AY>

Deaton, A. (2012-09-04) *Wellbeing* Nobel Symposium: Growth and Development, Institutet för internationell ekonomi (IIES), Stockholms universitet.

<http://www.ur.se/index.php/Produkter/172262-UR-Samtiden-Nobelsymposium-Tillvaxt-och-utveckling-Valbefinnande>

Vetenskapliga böcker

Deaton, A., Muellbauer, J. (1980) *Economics and Consumer Behavior*, Cambridge University Press, Cambridge, Storbritannien.

Deaton, A. (1992) *Understanding Consumption*, Oxford University Press, Oxford, Storbritannien.

Deaton, A. (1997) *The Analysis of Household Surveys: A Microeconomic Approach to Development Policy*, John Hopkins University Press, Baltimore, MD, USA.

PRISTAGAREN

ANGUS DEATON

Brittisk och amerikansk medborgare. Född 1945 (69 år) i Edinburgh, Storbritannien. Fil.dr 1974 vid University of Cambridge, Storbritannien. Professor of Economics and International Affairs, Princeton University, NJ, USA, sedan 1983.

<http://scholar.princeton.edu/deaton>

Vetenskapsredaktörer: Mats Persson, Torsten Persson och Jakob Svensson, Kommittén för priset i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne
Illustrationer: ©Johan Jarnestad/Kungl. Vetenskapsakademien
Redaktör: Fredrik All
©Kungl. Vetenskapsakademien